

יסודות מחיצות שבת

שיעור ראשון

גדר רשות היחיד

מקורות

- גמ' שבת ו. "ת"ר ארבע רשויות... רה"י גמורה"
  - רש"י שבת ו: ד"ה קמ"ל גמורה
  - ריטב"א שבת ו. ד"ה איזהו; פני יהושע שם, ד"ה ת"ר ארבע
  - פירוש המשנה לרמב"ם שבת פ"א מ"א
  - רמב"ם הל' שבת פי"ד ה"א
- ו. גמ' סוכה ד: "היתה גבוהה מעשרים... הניכרות וליכא"; [ר"ן סוכה ב. ד"ה וגרסי' תו בגמ']; מאירי שם, ד"ה היתה גבוהה

חידושי הריטב"א שבת ו. ד"ה איזהו

איזהו רשות היחיד חריץ שהוא גבוה עשרה ורוחב ארבעה וכן גדר שהוא גבוה עשרה ורוחב ארבעה. פי' אפילו כגון זה חשוב רשות היחיד כאילו הוא בית שיש לו ד' על ד' ומוקף מחיצות גמורות גבוהות עשרה, והכין גמירי לה.

פני יהושע שבת ו. ד"ה ת"ר ארבע

שם ת"ר ארבע רשויות לשבת כו' ואיזו היא רה"י [כו'] גדר שהוא גבוה י' ורחבה ד' כו'. והא דלא קתני עיקר רשות היחיד שהוא מקום המוקף מארבע מחיצות גמורות נראה לי דהא לא איצטריך לאשמעינן דהא עיקר הוצאה דכתיב באורייתא בקרא דאל יצא איש ממקומו ומקרא דויעבירו קול במחנה דלא תפיקו מרה"י דידכו איירי מסתמא בכה"ג במקום דירה ממש מש"ה לא איצטריך למיתני אלא הנך דקתני שיש בהם חידוש, דאף בעמוד גבוה י' ורחב ד' שאינו מיוחד לדירה והמחיצות נמי אינן אלא על ידי גוד אסיק וקתני נמי חריץ שעמוק י' ורחב ד' דלא הוי נמי מקום דירה וכי היכי דלא נימא שאין מחיצות אלא בגובה ולא בעומק קמ"ל דאפ"ה דינו כמו רה"י גמורה ובזה יתיישב לשון גמורה כמו שאבאר לקמן בשמעתין [בד"ה הבא]. ועוד נראה לי דלא מצי למיתני מקום המוקף ד' מחיצות דהא לקושטא דמילתא אפילו בשלשה מחיצות הוי רה"י לחייב הזורק מרה"י לתוכו ואפילו בשתי מחיצות ולחי קיי"ל בעירובין דהזורק לתוכו חייב ולא מצי למתני נמי שלש מחיצות או שתי מחיצות ולחי כיון דמ"מ לא הוי רה"י מדרבנן דהא אסור לטלטל בתוכו יותר מארבע אמות משא"כ הנך דקתני הוי רה"י גמור בין מדאורייתא ובין מדרבנן, כן נראה לי.

פירוש המשנה לרמב"ם שבת פ"א מ"א

לפני שאתחיל בפירוש אקדים הקדמות שצריך לעמוד עליהן ואז יתבארו עניני מסכתא זו והמסכתא שאחריה. מהם שינויי המקומות בדיני שבת ארבעה, והן הנקראין רשויות שבת...

והשני רשות היחיד, והוא המקום שאין הרבים בוקעין בו, ושיעורו שיהא גבוה עשרה טפחים וארכו ארבעה טפחים ורחבו ארבעה טפחים או יותר על שיעורים אלו, אבל אם היה פחות מזה באחד משלשה צדדים אלו אינו רשות היחיד. ואין חלוק בין שהיה עמוד עומד על פני הארץ ויש בו שיעור זה, או שהיה חריץ בארץ ויש בו אורך ורוחב וגובה כמו שהתנינו, או מקום מוקף ארבע מחיצות כגון הבתים והחצרות, הכל נקראין רשות היחיד. ובתנאי שיהא גובה המחיצות עשרה טפחים כמו שביארנו, וחלל שביניהם ארבעה על ארבעה או יותר.

מאירי סוכה ד: ד"ה היתה גבוהה

היתה גבוהה מכ' ובנה בה עמוד גבוה עשרה ויש ממנו לכל רוח ד' אמות שאין כאן הלכות דופן עקומה אף זו פסולה ואין אומריין הואיל ועמוד זה גבוה עשרה הרי ארבע רוחותיו מחיצות הם ונכשיר את העמוד מדין גוד אסיק מחיצות עד הסכך שאין אומרים גוד אסיק אלא במחיצות הניכרות הא כל שאין ד' אמות מהם לכותל כשרה מהלכות דופן עקומה ויש פוסליין אף בזו שכל שהעמוד גבוה עשרה מקום בפני עצמו הוא ואין בו הלכות דופן עקומה וזו של איצטבא בשאינה גבוה עשרה וכן כתבוה קצת גאוני ספרד ואין הדברים נראין כן ויש שואלים בשמועה זו ממה שאמרו במסכת שבת בפרק הזורק שאם זרק אבן על תל גבוה עשרה בשבת חייב מפני שהוא רשות היחיד אלמא לא בעינן מחיצות ניכרות ואין זו שאלה שבזו אי אתה צריך בה לגוד אסיק עד שתצטרך בה למחיצות ניכרות שאין הטעם אלא מפני שכל שגבוה עשרה ורחב ארבעה אינו תשמיש של בני רשות הרבים ודינו כרשות היחיד אף בלא מחיצות אבל בסוכה למחיצות אנו צריכים וא"כ הדבר צריך למחיצות ניכרות.

בשיעור זה אנו מתחילים את החטיבה השנייה במסכת עירובין, העוסקת בגדרי מחיצות שבת. הגמרא במסכת עירובין עוסקת בעניינים אלו בשלהי הפרק הראשון ולאורך הפרק השני. בעזרת ה' סדרת השיעורים על ענייני המחיצות תלווה את הלימוד בפרקים אלו עד סיום הפרק השלישי.¹ כהקדמה לנושא זה נקדיש את השיעור הראשון בסדרה לעיון בגדרי רשות היחיד.

המקור היסודי לגדרי רשות היחיד מופיע בתוספתא [שבת פ"א ה"א] המובאת בגמרא בתחילת מסכת שבת. התוספתא מפרטת את ארבע רשויות שבת ואת גדריהן:

תנו רבנן, ארבע רשויות לשבת: רשות היחיד ורשות הרבים וכרמלית ומקום פטור. ואיזו היא רשות היחיד? חריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה, וכן גדר שהוא גבוה עשרה ורחב ארבעה. זו היא רשות היחיד גמורה. [שבת ו.]

התוספתא מגדירה שני מקומות כרשות היחיד:

- א. חריץ – שקע בקרקע העמוק עשרה טפחים ורחב ארבעה טפחים.
- ב. גדר – תל או כותל העמוק עשרה טפחים ורחב ארבעה טפחים.²

יש לשאול, מדוע משמיטה התוספתא ואינה מונה ברשימה זו מקום המוקף מחיצות; הרי גם הוא מוגדר כרשות היחיד?

הפני יהושע עומד על כך:

והא דלא קתני עיקר רשות היחיד שהוא מקום המוקף מארבע מחיצות גמורות, נראה לי דהא לא איצטרך לאשמעינן, דהא עיקר הוצאה דכתיב באורייתא בקרא ד'אל יצא איש

¹ פרק שלישי עוסק בנושאים מגוונים, ולכן במסגרת זו לא נעסוק בסוגיות המתבררות בו.
² כך מבאר רש"י [ד"ה גדר], אך עי' גר"א [סי' שמה סעי' ב ד"ה מקום] המפרש כי כוונת התוספתא למקום המוקף בגדר. [וע"ע תוספתא כפשוטה [עמ' 1 ד"ה וכן גדר] הדן בפירושים אלו].

ממקומו' ומקרא ד'ויעבירו קול במחנה' דלא תפיקו מרשות היחיד דיכנו, איירי מסתמא
בכהאי גוונא במקום דירה ממש, משום הכי לא איצטרך למיתני אלא הנך דקתני שיש בהם
חידוש, דאף בעמוד גבוה י' ורחב ד' שאינו מיוחד לדירה והמחיצות נמי אינן אלא על ידי
גוד אסיק. וקתני נמי חריץ שעמוק י' ורחב ד' דלא הוי נמי מקום דירה, וכי היכי דלא נימא
שאינן מחיצות אלא בגובה ולא בעומק, קא משמע לן דאפילו הכי דינו כמו רשות היחיד
גמורה. [פני יהושע שם, ד"ה ת"ר ארבע]

לפי דבריו, ההגדרה הבסיסית של רשות היחיד היא מקום המוקף במחיצות, והגדרה פשוטה זו
התוספתא אינה רואה צורך לציין. התוספתא נזקקת רק ללמד כי חריץ וגדר נחשבים גם הם למוקפים
במחיצות.³

דברים אלו מבוססים על ההנחה כי ההגדרה הבסיסית של רשות היחיד היא מקום המוקף
במחיצות. על פי הנחה זו, החריץ והגדר נחשבים למוקפים במחיצות: בחריץ – המחיצות נוצרות
מחמת החפירה באדמה, ובגדר – מחמת דין 'גוד אסיק מחיצתא' המחשיב את כתלי הגדר כממשיכים
עד לרקיע.

שיטה זו עולה מדברי רש"י הכותב בביאור דברי התוספתא "זו היא רשות היחיד גמורה":

זו היא שנגמרו מניין מחיצות שלה, שיש לה מחיצות מכל צד, כגון חריץ, וכן גדר, דאמרינן
מארבעה צדדין גוד אסיק פני המחיצה על ראשו, ונמצא ראשו מוקף מארבעה צדדין וחללו
ארבעה. [רש"י שבת ו: ד"ה קמ"ל]

מבואר בדברי רש"י, כי חריץ וגדר הם רשות היחיד הואיל והם נחשבים למוקפים במחיצות.⁴

מדברי הרמב"ם עולה שיטה שונה. הרמב"ם מביא את דברי התוספתא:

ואי זו רשות היחיד, תל שגבוה עשרה טפחים ורחב ארבעה טפחים על ארבעה טפחים או
יתר על כן, וכן חריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה על ארבעה או יתר על כן.

[הל' שבת פ"ד ה"א]

והרמב"ם מוסיף וכותב:

וכן מקום שהוא מוקף ארבע מחיצות גובהן עשרה וביניהן ארבעה על ארבעה או יתר על
כן אפילו יש בו כמה מילין אם הוקף לדירה. [שם]

הרמב"ם מביא את מקום המוקף מחיצות רק לאחר שמביא את תל וחריץ.⁵ עולה מכך כי לשיטתו
ההגדרה היסודית של רשות היחיד אינה מקום המוקף מחיצות אלא מקום המובדל מרשות הרבים.
בשל כך, לשיטתו תל וחריץ אינם רשות היחיד משום שהם יוצרים מחיצות, אלא משום שאלו
מקומות המובדלים מרשות הרבים. ולפי זה, מחיצות הן דרך נוספת להבדיל את המקום מרשות
הרבים וכך להפוך אותו לרשות היחיד.

³ כעין זה כותב ספר העיתים [סי' רז]: "בדין היא שהיה צריך לומר בית של יחיד וחצר של יחיד... אלא הללו שנים שיש
לספקו בכרמלית, ואין צריך לומר בית של יחיד וחצר של יחיד". ובדומה לכך כותב הריטב"א [שבת ו: ד"ה איזהו]. [הפני
יהושע מביא בהמשך דבריו ביאור נוסף להשמטת מקום מוקף מחיצות מהתוספתא].

⁴ עי' שו"ע הרב [שמה, א] הכותב הגדרה זו בבהירות: "איזו היא רשות היחיד? מקום המוקף מחיצות גבוהות עשרה טפחים
ויש בחללו ד' טפחים על ד' טפחים... וכן חריץ עמוק עשרה טפחים, שנמצא חללו מוקף במחיצות גבוהות עשרה... וכן
עמוד או תל שהוא גבוה עשרה ורחב ד' על ד' הרי הוא כמוקף מחיצות גבוהות עשרה, שהלכה למשה מסיני היא שאנו
אומרים גוד אסיק".

⁵ לעומתו, הטור [ריש סי' שמה] מקדים ומגדיר: "רשות היחיד הוא המקום המוקף מחיצות גבוהות עשרה ויש בו ד' טפחים
על ד", ורק לאחר מכן מביא את הדוגמאות המובאות בתוספתא: "וכן חריץ עמוק י' ורחב ד' על ד' או יותר, וכן תל
גבוה י' ורחב ד' על ד'". [וכן העתיק השולחן ערוך [שמה, א]].

הגדרה זו מפורשת בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה:

והשני רשות היחיד, והוא המקום שאין הרבים בוקעין בו, ושיעורו שיהא גבהו עשרה טפחים וארכו ארבעה טפחים ורחבו ארבעה טפחים... ואין חלוק בין שהיה עמוד עומד על פני הארץ ויש בו שיעור זה, או שהיה חריץ בארץ ויש בו אורך ורוחב וגובה כמו שהתנינו, או מקום מוקף ארבע מחיצות כגון הבתים והחצרות, הכל נקראין רשות היחיד.

[פירוש המשנה שבת פ"א מ"א]

למחלוקת הראשונים בגדר רשות היחיד, האם ההגדרה היסודית היא מקום המוקף מחיצות או מקום המובדל מרשות הרבים, יש השלכה על שתי שאלות עקרוניות:

- א. מקום המובדל מרשות הרבים ללא מחיצות: לפי רש"י וסיעתו – אינו רשות היחיד, הואיל ואינו מוקף מחיצות. לעומת זאת, לפי הרמב"ם – ייחשב לרשות היחיד, הואיל והוא מובדל מרשות הרבים.
- ב. מקום המוקף במחיצות שאינן מבדילות אותו מרשות הרבים: לפי רש"י וסיעתו – בפשטות הוא נחשב לרשות היחיד, הואיל והוא מוקף במחיצות. לעומת זאת, לפי הרמב"ם – אינו רשות היחיד, הואיל ואינו מובדל מרשות הרבים.

לדין מקום המובדל מרשות הרבים ללא מחיצות יש ביטוי הלכתי במחלוקת הראשונים בדין 'גוד אסיק' במחיצות שאינן ניכרות. כאמור, רש"י כותב כי תל נחשב לרשות היחיד הואיל ויש לו מחיצות המקיפות אותו מדין 'גוד אסיק':

וכן גדר, דאמרינן מארבעה צדדין גוד אסיק פני המחיצה על ראשו, ונמצא ראשו מוקף מארבעה צדדין וחללו ארבעה.

[רש"י שבת ו: ד"ה קמ"ל]

מדבריו עולה כי גם במחיצות שאינן ניכרות אומרים 'גוד אסיק מחיצתא'.

המאירי חולק וכותב:

שאינן אומרים גוד אסיק אלא במחיצות הניכרות.

[מאירי סוכה ד: ד"ה היתה]⁶

המאירי מבאר, כי אף על פי כן תל נחשב לרשות היחיד:

שאינן הטעם אלא מפני שכל שגובה עשרה ורחב ארבעה אינו תשמיש של בני רשות הרבים, ודינו כרשות היחיד אף בלא מחיצות.

[שם]⁷

דבריו מבוססים על שיטת הרמב"ם, כי רשות היחיד אינה טעונה מחיצות אלא הבדלה מרשות הרבים.⁸

ביטוי נוסף למחלוקת העקרונית בדין מקום המובדל מרשות הרבים ללא מחיצות, קיים לגבי גג שאינו מסתיים במקביל לקירות הבית אלא שוליו בולטים לרשות הרבים בצורה זו:

⁶ מחלוקתם תלויה בביאור דברי הגמ' במסכת סוכה [ד:]: "היתה גבוהה מעשרים אמה ובנה בה עמוד שהוא גבוה עשרה טפחים ויש בו הכשר סוכה, סבר אביי למימר גוד אסיק מחיצתא. אמר ליה רבא: בעינן מחיצות הניכרות וליכא".

⁷ רבנו חיים הלוי מבריסק [הל' סוכה פ"ד ה"א] מוכיח מדברי הרמב"ם [שם, ה"ד] כשיטה זו.

⁸ יש להעיר שתתכן דרך ביניים, על פיה גדר רשות היחיד הוא מקום המובדל מרשות הרבים על ידי מחיצות, אך המקום עצמו אינו צריך להיות מוקף במחיצות, ואכמ"ל.

תוס' כותבים:

ואומר ר"י, דגגין שלנו שבולטין ראשיהן לרשות הרבים... הוי כרמלית דלא מינכרא מחיצתא... והואיל וכן כל הגג אסור כי כל הגג נפרץ במילואו לכרמלית לאותה בליטה הבולטת לרשות הרבים. [תוס' עירובין פט. ד"ה במחיצות]

תוס' כותבים, כי גג שראשו בולט לרשות הרבים נחשב לכרמלית משום שהגג פרוץ במלואו לבליטה הבולטת לרשות הרבים. המהרש"א תמה, מדוע תוס' אוסרים את הגג משום שנפרץ לכרמלית, והלא בלאו הכי יש לאוסרו משום שאינו מוקף במחיצות⁹. המהרש"א מתרץ:

דודאי בליטה הבולטת לרשות הרבים וגדיים בוקעין בו נעשה כרמלית, אבל כל שאר הגג שעומד עד כנגד המחיצות אינו נעשה כרמלית כיון דאי אפשר שם לגדיים דבוקעין בו והוי רשות היחיד אף שאין המחיצות ניכרות, אי לאו דנפרץ במלואו לאותה בליטה.

[מהרש"א, שם]

המהרש"א כותב, כי אמנם הגג אינו מוקף במחיצות, אך הואיל והוא מובדל מרשות הרבים ואין הגדיים בוקעים תחתיו, די בכך כדי להחשיבו לרשות היחיד. דברי המהרש"א מבוססים על שיטת הרמב"ם דלעיל, כי הגדרת רשות היחיד היא מקום המובדל מרשות הרבים, ולכן תתכן רשות היחיד גם ללא מחיצות. אחרונים רבים [תוספת שבת שעד, יא; יד אפרים סי' שעד; שר"ע הרב שמה, כג] חולקים על שיטת המהרש"א¹⁰, ושיטתם מבוססת על ההבנה כי הגדרת רשות היחיד היא מקום המוקף במחיצות, ולכן לא תתכן רשות היחיד ללא מחיצות¹¹.

לדין מקום המוקף מחיצות שאינן מבדילות אותו מרשות הרבים, יש שני ביטויים הלכתיים בפסקי הרמב"ם.

ביטוי אחד הוא בשיטתו הייחודית של הרמב"ם לגבי מחיצה העשויה לנחת ומחיצה העשויה לצניעות:

כל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה אינה מחיצה, וכל מחיצה שאינה עשויה לנחת אינה מחיצה, וכל מחיצה שאינה עשויה לנחת אינה מחיצה, וכל מחיצה שאינה עשויה אלא לצניעות בלבד אינה מחיצה.

[הל' שבת פט"ז הט"ו]

מבואר בדברי הרמב"ם כי מחיצה העשויה לנחת ומחיצה העשויה לצניעות כלל אינן נחשבות כמחיצה. שאר הראשונים [עבודת הקודש ש"ג סי' ג; רא"ש פ"ב סי' ו; טור סי' שסב] חולקים וסוברים כי מחיצות אלו מעיקר הדין הן מחיצות גמורות, אלא שדינן כמחיצות קרפף שלא הוקף לדירה.

נראה כי שיטת הרמב"ם מבוססת על שיטתו העקרונית, כי הגדרתה היסודית של רשות היחיד היא מקום המובדל מרשות הרבים. בשל כך, מחיצה שאינה מבדילה אותה מרשות הרבים אינה מועילה¹².

⁹ בגג רגיל ניתן לראות את מחיצות הבית כמקיפות את הגג מדין 'גוד אסיק', אך כאן, הואיל והגג בולט מעבר למחיצות רשות היחיד, בפשטות אין 'גוד אסיק'.

¹⁰ בהתאם לכך, הם נזקקים לבאר את דברי תוס' בדרכים שונות.

¹¹ כעין זה כותב האבני נזר [א"ח סי' רעב אות ד-ו].

¹² כן מבאר המשנת יעבץ [א"ח סי' סב].

ביטוי נוסף לדין מקום המוקף מחיצות שאינן מבדילות אותו מרשות היחיד הוא בפסק הרמב"ם לגבי הכלל 'פי תקרה יורד וסותם'. המשמעות הפשוטה של הכלל הזה היא שהתקרה יוצרת מחיצה, אך הרמב"ם פוסק ש'פי תקרה' מועיל רק מדרבנן:

אכסדרה בבקעה מותר לטלטל בכולה ואף על פי שהיא שלש מחיצות ותקרה, שאנו רואין כאילו פי תקרה יורד וסותם רוח רביעית, והזורק מרשות הרבים לתוכה פטור, כזורק למבוי שתום שיש לו קורה. [הל' שבת פ"ז הל"ה]

דברי הרמב"ם טעונים ביאור: מדוע 'פי תקרה' אינו מועיל להגדיר את המקום כרשות היחיד דאורייתא? תמיהה זו מתחזקת לאור פסקי הרמב"ם בהלכות סוכה [פ"ד הל"ה] ובהלכות כלאים [פ"ז הל"ח], שם 'פי תקרה' מועיל מדאורייתא¹³.

אחרונים [חזון יחזקאל פ"א הל"ז; משנת יעבץ סי' א"ח סי' סב] מבארים, כי פסק הרמב"ם מבוסס על שיטתו העקרונית דלעיל, על פיה גדר רשות היחיד אינו מקום המוקף מחיצות אלא מקום המובדל מרשות הרבים. בשל כך, על אף ש'פי תקרה' מהווה מחיצה מדאורייתא, הוא אינו מבדיל את המקום מרשות הרבים, ולכן אין בכוחו להגדיר את המקום כרשות היחיד מדאורייתא.

לסיכום: בשיעור זה ראינו שתי גישות עקרוניות בדברי הראשונים בגדר רשות היחיד:

- א. לפי רש"י וסיעתו – מקום המוקף מחיצות.
- ב. לפי הרמב"ם וסיעתו – מקום המובדל מרשות הרבים.

מחלוקת עקרונית זו משליכה על שתי שאלות עקרוניות:

- א. **מקום המובדל מרשות הרבים ללא מחיצות:** תל (אם לא אומרים בו 'גוד אסיק'), או גג הבולט לרשות הרבים.
- ב. **מקום המוקף מחיצות שאינן מבדילות אותו מרשות הרבים:** מחיצות העשויות לנחת ומחיצות העשויות לצל, וכן מחיצה מדין 'פי תקרה יורד וסותם'.

בשיעור הבא בעזרת ה' נבחן את גדר מחיצות שבת בהשוואה למחיצות סוכה.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

¹³ עיי' קרן אורה [צד: ד"ה וראיתי בדברין] התמה על דברי הרמב"ם; וע"ע חידושי הגר"מ הלוי [הל' שבת פ"ז הל"ה] הדין בעניין זה.